

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 097 774 293

SOLIMENA

Il diritto delle colonie greche
d'Italia nelle Satire di Petronio

1906

HARVARD
LAW
LIBRARY

^x Il diritto delle colonie greche²
d'Italia nelle Satire di Petronio

Dr Camillo Soliména

591

NAPOLI
LUIGI PIERRO TIP.-EDITORE
Piazza Dante, 76
1906

Estratto dagli STUDI IN ONORE DI CARLO FADDA

DEC. 20, 1930.

Volgendo, due anni sono, in prosa e verso italiani, per intenti esclusivamente letterarii, le satire mirabili di Petronio, più e più volte notavo, e quasi per istinto venivo commentando nei margini, la non comune efficacia dei passi — un migliaio circa — nei quali si disegna o appare di scorcio un qualche lato della vita giuridica nelle colonie greche della bassa Italia tra gli anni 1-50 di Cristo. Ebbi quindi ad immaginar possibile, e però ad imprendere senz'altro, dietro i soli chiarimenti dell'« arbitro delle eleganze », una ricostruzione quasi completa di ciò che il diritto di Roma valesse e volesse in quelle colonie.

Di tale lavoro, presso che ultimato, reputo opportuno rassegnare all'avviso degli studiosi, nella forma modesta di uno « schema dei passi », le linee fondamentali, mettendo da parte per ora un quattrocento e più *accenni*, che per la minore loro perspicuità non potrebbero utilmente offerirsi al lettore senza un commento.

I (1-75)

Accentramento anormale della ricchezza — Latifondo — Conseguenze eventuali nella produzione agricola — Carestie.

Commercio attivissimo — Vario impiego del danaro — Pronta remunerazione del capitale.

Nummularii.

Attitudini e fortuna commerciale dei liberti.

Ordinamento plutocratico della società — *Honestiores* (*humilioresque*) — Proletariato crescente cosmopolita — *Captatio hereditatis*.

Decadenza assoluta del sentimento religioso — Osservanza formale delle feste imposte dalla tradizione — Deità nuove divulgate dal commercio: loro resistenza relativa — Dispregio essenziale d'ogni religione e d'ogni rito — *Iudaei*.

Decadenza degli studi, della scienza, dell'arte — *Vacua* petulanza degli scolastici; filosofia cinica; retori — *Parassitismo* incurabile dei letterati.

Corruzione elettorale.

Corruzione dei giudici.

Pederastia e meretricio dilaganti — Accenni a regolamenti e consuetudini su quest'ultimo.

§ 37. *Ipse nescit quid habeat, adeo saplutus est.... Ipse Trimalchio fundos habet quam milvi volant. Tantum auri videt et nummorum nummos; argentum in hostiarii illius cella plus jacet, quam quisquam in fortunis habet. Familia vero babae! babae! non, me Hercules!, puto decumam partem esse quae dominum suum noverit.* [1]

§ 45. *Relictum est illi sestertium tricenties, decessit illius pater male. Ut quadringenta impendat, non sentiet patrimonium illius, et sempiterno nominabitur.* [2]

§ 48. .... *nunc quicquid ad salivam facit, in suburbano nascitur eo, quod ego adhuc non novi. Dicitur confine esse Tarraciniensibus et Tarentinis. Nunc coniungere agellis Siciliam volo, ut cum Africam libuerit ire, per meos fines navigem.* [3]

§ 53. .... actuarius (Trimalchionis).... tamquam urbis acta recitavit. [4

§ 77. Tu latifundia possides. [5

§ 44. Non, me Hercules ! hodie buccam panis invenire potui. Et quomodo ? siccitas perseverat : jam anno exurio fuit. [6

§ 46. .... omnia hoc anno tempestas dissipare palavit. [7

§ 38. .... arietes a Tarento emit ; apes ab Athenis jussit adferri obiter, ut vernaculae quae sunt, meliusculae a Graeculis fient. Ecce intra hos dies scripsit, ut illi ex India semen boletorum mitteretur ; nam mulam quidem nullam habet, quae non ex onagro nata sit. Vides tot culcitas : nulla non aut conchyliatum aut coccineum tomentum habet. [8

§ 53. .... in arcam relatum est , quod collocari non potuit, sestertium centies. [9

§ 54. Quod autem , inquit , putamus secundum literas difficillimum esse artificium ? Ego puto medicum et nummularium... ; nummularius.... per argentum aes videt. [10

§ 58. Eamus in forum et pecuniam mutuemur. [11

§ 70. .... attuli illi Roma munus cultros Norico ferro. [12

§ 76. Omnes naves (meae) naufragarunt ... Uno die Neptunus trecenties sestertium devoravit .... Alteras feci majores et feliciores..... Oneravi rursus vinum, lardum, fabam, sepladium, mancipia.... Hoc fuit peculii mei fermentum... Uno cursu centies sestertium corrotundavi. [13

§ 83. Qui pelago credit, magno se faenore tollit. [14

§ 38. Non est quod putes illum quicquam emere : omnia domi nascuntur , lana , cerae , piper ; lacte gallinaceum si quaesieris, invenies. Ad summam, parum illi bona lana nascebatur ; arietes a Tarento emit, et eos curavit in gregem. Mel atticum ut domi nasceretur, apes ab Athenis jussit adferri obiter, ut vernaculae quae sunt, meliusculae a Graeculis fient. Ecce intra hos dies scripsit, ut illi ex India semen boletorum

mitteretur ; nam mulam quidem nullam habet quae non ex onagro nata sit. Vides tot culcitas; nulla non aut conchyliatum aut coccineum tomentum habet. [15]

§ 38. Reliquos autem collibertos eius cave contemnas: valde succosi sunt. Vides illum qui in imo imus recumbit: hodie sua octingenta possidet: de nihilo crevit: solebat collo modo suo ligna portare. [16]

§ 38. Quid ille qui libertini loco jacet? quam bene se habuit! Non impropero illi. Sestertium suum vidit decies: sed male vacillavit. Non puto illum capillos liberos habere; nec, me Hercules! sua culpa: ipso enim homo melior non est; sed liberti scelerati qui omnia ad se fecerunt. Scito autem, quum sociorum olla male fervet, et ubi semel res inclinata est, amici de medio. Et quam honestam negotiationem exercuit, quod illum sic vides esse? Libitinarius fuit. [17]

§ 38. ....est tamen sub alapha, et non vult sibi male. Itaque proxime cum hoc titulo proscripsit:

C · POMPEIVS · DIOGENES

EX · KALENDIS · IVLIIS · COENACVLVM · LOCAT

IPSE · ENIM · DOMVM · EMIT

[18]

§ 39. In Cancro ego natus sum: ideo multis pedibus sto, et in mari et in terra multa possideo. [19]

§ 43. ....ab asse (Chrysanthus libertus) crevit, et paratus fuit quadrantem de stercore mordicus tollere. Itaque crevit, quicquid crevit, tamquam favus. Puto, me Hercules! illum reliquisse solida centum, et omnia in nummis habuit. [20]

§ 43. Plane Fortunae filius (Chrysanthi frater): in manu illius plumbum aurum fiebat. Facile est autem, ubi omnia quadrata currunt. [21]

§ 75. ....virtute mea (Trimalchio inquit) ad hoc perveni. Corcillum est quod homines facit, cetera quisquilia omnia, Bene emo, bene vendo, [22]

§ 75 e 76. Tam magnus ex Asia veni, quam hic candelabrus est.... et ut celerius rostrum barbatum haberem, labra de lucerna unguebam. Tamen ad delicias ipsimi annos quattuordecim fui. Nec turpe est, quod dominus jubet. Ego tamen et ipsimae [dominae] satis faciebam.... Ceterum... dominus in domo factus sum, et ecce cepi ipsimi cerebellum.... Coheredem me Caesari fecit, et accepi patrimonium laticlavium... Concupivi negotiari.... quinque naves aedificavi, oneravi vinum — et tunc erat contra aurum — misi Romam.... Omnes naves naufragarunt... Uno die Neptunus trecenties sestertium devoravit.... Alteras feci maiores et feliciores.... Hoc fuit peculii mei fermentum... Uno cursu centies sestertium corrotundavi. Statim redemi fundos omnes, qui patroni mei fuerant. Aedifico domum, venalicia coemo jumenta; quicquid tangebam, crescebat tamquam favus.... Sustuli me de negotiatione et coepi libertos faenerare. [23]

§ 34. .... vita vinum est: verum opimianum praesto: heri non tantum bonum posui, et multo honestiores coenabant. [24]

§ 43. .... honeste vixit (il ricco disonesto Crisanto, liberto), honeste obiit. [25]

§ 45. Sed laborat hoc tempore, nec haec sola. [26]

§ 46. Non es nostrae fasciae, et ideo pauperorum verba derides. [27]

§ 71. Inscriptio quoque vide diligenter si haec satis idonea tibi videtur..... SESTERTIVM . RELIQVIT . TRECENTIES . NEC . VNQVAM . PHILOSOPHVM . AVDIVIT . [28]

§ 77. Credite mihi: assem habeas, assem valeas; habes, habeberis. Sic amicus vester, qui fuit rana, nunc est rex. [29]

§ 126. Ex hac nota domina mea est: usque ab orchestra quattuordecim transilit. [30]

§ 137. Quisquis habet nummos, secura navigat aura fortunamque suo navigat arbitrio. [31]

§ 140. Matrona inter primas konesta. [32]

§ 116. In hac urbe... quoscumque homines.... videritis.... scitote in duas partes esse divisos. Nam aut captantur aut captant. In hac urbe nemo liberos tollit, quia quisquis suos heredes habeat, non ad cenas, non ad spectacula admittitur, sed omnibus prohibetur commodis, inter ignominiosos latitat. Qui vero nec uxores unquam duxerunt nec proximas necessitudines habent, ad summos honores perveniunt. [33]

§ 124. .... incidimus in turbam heredipetarum .... Certatim omnes heredipetae muneribus gratiam Eumolpi sollicitant. [34]

§ 125. Quid, ajebam, si callidus captator exploratorem in Africam miserit? [35]

§ 140. Matrona inter primas honesta ... multas saepe hereditates... extorserat. [36]

§ 141. Captatores jam exhausti liberalitatem imminuerunt. [37]

§ 1. Fabricius Veiento de religionis erroribus jam nunc ingeniose locutus est, et detexit, quo doloso vaticinandi furore, sacerdotes mysteria, illis saepe ignota, audacter publicant. [38]

§ 11. Pridie enim sacrum Isidi navigium, manubiis oneratum, vicinis scopulis adliserat. [39]

§ 11. Nam Lycurgus ad Herculeas sacra, quae celebrabantur in oppidulo vicino, nos duxerat... Sollemnis tardius finitis, castellum adire non potuimus. [40]

§ 11. .... opportune me subduxi, subrepsique in puppim, ubi Isidis simulacrum erat, quod veste pretiosa sistroque argenteo spoliavi, et alias manubias e diaeta magistri sustuli. [41]

§ 15. ... in loco semoto obvias habuimus duas mulieres stolatas haud indecores, quas lento gradu secuti sumus usque ad sacellum, quod ingressae sunt, et unde murmur insolitum, quasi voces ex antri penetralibus erumpentes, audivimus. Curiositas sacellum intrare etiam nos impulit, ibique complures, Bacchantium instar, mulieres vidimus, quae in manu

dextra Priapinos fascinosos gestabant. Plus videre non licuit; nam, ut nos animadverterunt, tam magnum clamorem sustulere, ut intremuerit templi camera. [42]

§ 17. ... maior ... in praecordiis dolor saevit ... ne scilicet, juvenili impulsu licentia, quod in sacello Priapi vidistis, vulgetis, deorumque consilia proferatis in populo. [43]

§ 21. Uterque nostrum religiosissimis juravit verbis, inter nos perituum esse tam horribile secretum (v. passo prec.). [44]

§ 44. Nemo enim coelum putat, nemo jejunium servat, nemo Iovem pili facit: sed omnes, opertis oculis, bona sua computant. Antea stolatae ibant nudis pedibus in Clivum, passis capillis, mentibus puris, et Iovem aquam exorabant: itaque statim urceatim plovebat; aut tunc aut nunquam; et omnes ridebant uvidi tamquam mures. Itaque dii pedes lanatos habent: quia nos religiosi non sumus, agri jacent. [45]

§ 48. Rogo, inquit, Agamemnon mihi carissime, numquid duodecim aerumnas Herculis tenes, aut de Ulixae fabulam, quemadmodum illi Cyclops pollicem porcino extorsit? solebam haec ego puer apud Homerum legere. Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum illi pueri dicerent: Σίβυλλα, τί θέλεις; respondebat illa: ἀποθανεῖν θέλω. [46]

§ 58. Io Saturnalia, rogo, mensis december est? [47]

§ 60. Iam illic repositorium cum placentis aliquot erat positum, quod medium Priapus a pistore factus tenebat.... Rati... sacrum esse periculum tam religioso apparatu perfusum, consurreximus. [48]

§ 68. .... recutitus est et stertit. [49]

§ 69. Vidi Romae Saturnalibus eiusmodi cenarum imaginum fieri. [50]

§ 102. ... circumcide nos, ut Iudaei videamur. [51]

§ 137. Ecce duos aureos pono, unde possitis et deos et anseres emere. [52]

§ 1. Haec ipsa (le lamentele dei retori) tolerabilia essent, si ad eloquentiam ituris viam facerent: nunc et rerum tumore, et sententiarum vanissimo strepitu, hoc tantum proficiunt, ut quum in forum venerint, putent se in alium terrarum orbem delatos. Et ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quod nihil ex iis quae in usu habemus, aut audiunt, aut vident. [53]

§ 4. Quid ergo est? Parentes obiurgatione digni sunt, qui nolunt liberos suos severa lege proficere. Primum enim, sicut omnia, spes quoque suas ambitioni donant: deinde, quum ad vota properant, cruda adhuc studia in forum propellunt, et eloquentiam, qua nihil esse majus confitentur, pueris induunt adhuc nascentibus. Quod si paterentur laborum gradus fieri, ut studiosi juvenes lectione severa inrigarentur, ut sapientiae praeceptis animos componerent, ut verba atroci stilo effoderent, ut, quod vellent imitari, diu audirent, ut persuaderent sibi nihil esse magnificum, quod pueris placeret: jam illa grandis oratio haberet majestatis suae pondus. Nunc pueri in scholis ludunt, juvenes ridentur in foro. [54]

§ 10. Ascyte, inquam, intelligo nobis convenire non posse: itaque communes sarcinulas partiamur, ac paupertatem nostram privatis quaestibus tentemus expellere. Et tu literas scis, et ego; ne quaestibus tuis obstem, aliud aliquid promittam: alioqui mille causae nos quotidie collident et per totam urbem rumoribus different. Non recusavit Ascylos, et: Hodie, inquit, quia tamquam scholastici ad cenam promissimus, non perdamus noctem. [55]

§ 39. Coelus hic.... modo fit Aries. Itaque quisquis nascitur illo signo multa pecora habet, multum lanae, caput praeterea durum, frontem expudoratam, cornum acutum. Plurimi hoc signo scholastici nascuntur et arietilli. [56]

§ 14. Ipsi qui Cynica traducunt tempora cena, nonnumquam nummis vendere verba solent. [57]

§ 39. In Piscibus (nascuntur) obsonatores et rhetores. [58]

§ 42. At plures medici illum perdiderunt, immo magis malus fatus: medicus enim nihil aliud est quam animi consolatio. [59]

§ 46. Itaque feriatis diebus solet domum (magister) venire, et quicquid dederis, contentus est. [60]

§ 46. ... volo illum ad domusionem aliquid de jure gustare. Habet haec res panem. Nam literis satis inquinatus est. [61]

§ 83. Ecce autem... senex canus... (ita) ut facile appareret eum ex hac nota esse, quos odisse divites solent. [62]

§ 84. Insectantur itaque, quacumque ratione possunt, literarum amatores, ut videantur illi quoque infra pecuniam positi. [63]

§ 88. Noli ergo mirari, si pictura defecit, quum omnibus diis hominibusque formosior videatur massa auri, quam quicquid Apelles Phidiasque, Graeculi delirantes, fecerunt. [64.]

§ 45. Sed subolfacio, quod nobis epulum daturus est Mammaea, binos denarios mihi et meis. Quod si hoc fecerit, eripiat Norbano totum favorem. Scias oportet, plenis velis hunc vinciturum. [65]

§ 14. Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat,
aut ubi paupertas vincere nulla potest?
Ipsi qui Cynica traducunt tempora cena,
nonnumquam nummis vendere verba solent.
Ergo iudicium nihil est nisi publica merces;
atque Eques, in caussa qui sedet, empti probet. [66]

§ 10. ... habitationem mihi prospiciam et aliquem fratrem (scil. cinaedum). [67]

§ 11. ... discussisque fortissime claustris, invenit me cum fratre ludentem: risu itaque plausuque cellulam implevit, opertum me amiculo evolvit, et: Quid agebas, inquit, frater sanctissime? quid vesticontubernium facis? [68]

§ 11. Quum olim illi (Lycurgo equiti romano) frater (scil. cinaedus) fuisset Ascyltos, pulcre nos adcepit. [69]

§ 11. ... de cujus (Lycurgi) parcimonia jūste conquerebatur: nullam enim mercedem noctium adceperat, mensaque sicca et sterili victitatur. [70]

§ 11. .... ubi non pauci ex nostris familiaribus voluptate tempestiva fruebantur. [71]

§ 85. 88. In Asiam cum a quaestore essem stipendio eductus, hospitium Pergami accepi. Ubi cum libenter habitarem non solum propter cultum aedicularum, sed etiam propter hospitis formosissimum filium, excogitavi rationem, qua non essem patri familiae suspectus amator. Quotiescumque enim in convivio de usu formosorum mentio facta est, tam vehementer excandui, tam severa tristitia violari aures meas obscaeno sermone nolui, ut me mater praecipue tanquam unum ex philosophis intueretur. Iam ego coeperam ephebum in gymnasium deducere, ego studia ejus ordinare, ego docere ac praecipere, ne quis praedator corporis admitteretur in domum.

Forte cum in triclinio jaceremus, quia dies sollemnis ludum artaverat pigritiamque recedendi imposuerat hilaritas longior, fere circa mediam noctem intellexi puerum vigilare. Itaque timidissimo murmure votum feci et: « Domina » inquam « Venus, si ego hunc puerum basiavero, ita ut ille non sentiat, cras illi par columbarum donabo ». Audito voluptatis pretio puer stertere colpiti. Itaque aggressus simulantem aliquot basiolis invasi. Contentus hoc principio bene mane surrexi electumque par columbarum attuli expectanti ac me voto exsolvi. Proxima nocte cum idem liceret, mutavi optionem et « si hunc » inquam « tractavero improba manu, et ille non senserit, gallos gallinaceos pugnacissimos duos donabo patienti ». Ad hoc votum ephebus ultro se admovit et, puto, vereri coepit, ne ego obdormiscerem. Indulsi ergo sollicito, totoque corpore citra summam voluptatem me ingurgitavi.

Deinde ut dies venit, attuli gaudenti quod promiseram. Ut tertia nox licentiam dedit, consurrexi ad aurem male dormientis « Dii » inquam « immortales, si ego huic dormienti abstulero coltum plenum et optabilem, pro hac felicitate cras puero asturconem Macedonicum optimum donabo, cum hac tamen exceptione, si ille non senserit ». Nunquam altiore somno ephebus obdormivit. Itaque primum implevi lactentibus papillis manus, mox basio inhaesi, deinde in unum omnia vota coniunxi. Mane sedere in cubiculo coepit atque expectare consuetudinem meam..... Ego aliquot horis spatiatius in hospitium reverti nihilque aliud quam puerum basiavi. At ille circumspiciens ut cervicem meam vinxit amplexu, « Rogo » inquit « domine, ubi est asturco ? »

Cum ob hanc offensam praeclusissem mihi aditum, quem feceram, iterum ad licentiam redii. Interpositis enim paucis diebus, cum similis casus nos in eandem fortunam rettulisset, ut intellexi stertere patrem, rogare coepi ephebum, ut reverteretur in gratiam mecum, id est ut pateretur satis fieri sibi, et cetera quae libido distenta dictat. At ille plane iratus nihil aliud dicebat nisi hoc : « aut dormi, aut ergo jam dicam patri ». Nihil est tam arduum, quod non improbitas extorqueat. Dum dicit : « patrem excitabo », irrepsi tamen et male repugnanti gaudium extorsi. At ille non indelectatus nequitia mea, postquam diu questus est deceptum se et derisum tractumque inter condiscipulos, quibus jactasset censum meum, « videris tamen » inquit « non ero tui similis. Si quid vis, fac iterum ». Ego vero deposita omni offensa cum puero in gratiam redii ususque beneficio eius in somnum delapsus sum. Sed non fuit contentus iteratione ephebus plenae maturitatis et annis ad patiendum gestientibus. Itaque excitavit me sopitum et « numquid vis ? » inquit. Et non plane jam molestum erat munus. Utcumque igitur inter anhelitus sudoresque tritus, quod voluerat, accepit, rursusque in somnum decidi gaudio lassus. Interposita minus hora pungere me manu

coepit et dicere : « quare non facimus ? » Tum ego totiens excitatus plane vehementer excandui et reddidi illi voces suas : « aut dormi, aut ego jam patri dicam ». [72]

§ 7. .... ut in locum secretiorem venimus, centonem anus urbana rejecit, et « Hic » inquit « debes habitare ». Quum ego negarem me adgnosceret domum, video quosdam inter titulos, nudasque meretrices furtim conspatiantes. Tarde, immo jam sero intellexi, me in fornicem esse deductum : execratus itaque aniculae insidias, operui caput, et per medium lupanar fugere coepi in aliam partem. [73]

§ 8. Aliunde mulier urgebat consensum ut secum venirem. Subsequimur ergo, et conducti inter titulos, adspicimus complures utriusque sexus ludentes in cellis, adeo ubique omnes mihi videbantur satyrion bibisse. Ut conspici-mur, nos c'naedica petulantia adlicere conati sunt, statimque unus alte succinctus invadit Ascylton, et super eum, grabato prostratum, molere conatus est. [74]

§ 8. Per amfractus deinde obscurissimos egressus in hunc locum me perduxit, prolatoque peculio coepit rogare stuprum. Iam pro cella meretrix assem exegerat. [75]

II (76-87)

Ius : senso lato ; senso stretto — Iniuria — Ius civile.

Fas — Lex.

§ 13. .... quo jure rem nostram vindicamus ? [76]

§ 13. Iure civili dimicandum, ut, si nollet alienam rem domino reddere, ad interdictum veniret. [77]

§ 14. Contra Ascyltos leges timebat. [78]

§ 46. ... volo illum... aliquid de jure gustare. [79]

§ 74. ... ut ex aequo jus firmum approbaret. [80]

§ 78. ... vigiles... tumultuari suo jure coeperunt. [81]

§ 79. .... indormivit alienis amplexibus oblitus juris humani, [82]

§ 93. Vile est, quod licet, et animus errore lentus iniurias diligit. [83]

§ 107. ...nec omen nec legem navigantium noverant. [84]

§ 107. Ecce... ingenuos voluntaria poenarum lege proscriptos. [85]

§ 108. Negat Eumolpus passurum se, ut quisquam ingenuos contra fas legemque contaminet. [86]

§ 125. Dii deaeque, quam male est extra legem viventibus! [87]

III (88-121)

Populus — Plebs — Clientes — Concetto relativo della voce *patria*.

Cives Romani — Senatorius ordo e censo senatorio — Equites Romani; fisionomia industriale dell' ordo equestris — Augustales, ed iniziale sevirato.

§ 44. Nunc populus est domi leones, foras vulpes. [88]

§ 44. Itaque populus minutus laborat; nam isti majores maxillae semper Saturnalia agunt. [89]

§ 45. Videbis populi rixam inter zelotypos et amasiunculos. [90]

§ 58. ...ita... populus per exitum meum juret, nisi te ubique, toga perversa fuero persecutus. [91]

§ 71. Praeponam unum ex libertis sepulcro meo custodiae causa, ne in monumentum meum populus cacatum currat. [92]

§ 71. Te rogo, ut.... facias et totum populum sibi suaviter facientem. [93]

§ 78. Ego gloriosus volo efferri; ut totus mihi populus bene imprecetur. [94]

§ 89. .... non miror, si te populus lapidibus persequitur. [95]

§ 100. ...nolo habere bona, nisi quibus inviderit. [96]

§ 112. ...posteroque die populus miratus est, qua ratione mortuus isset in crucem. [97]

§ 141. ...si corpus meum in partes conciderint et astante populo comederint. [98

§ 44. Haec Phileros dixit; ista Ganymedes: ... O si haberemus illos leones quos ego hic inveni, quum primum ex Asia veni! [99

§ 45. Oro te, inquit Echion centonarius, melius loquere. [100

§ 93. . . . . albus anser
et pictis anas renovata pennis
plebeium sapit. [101

§ 126. ...in extrema plebe quaerit quod diligit. [102

§ 5. Cliensque coenas impotentium captet. [103

§ 30. Vestimenta mea accubitoria perdidit (inquit dispensator), quae mihi natali meo cliens quidam donaverat. [104

§ 117. ...condiscimus... de civitate sua... senem exisse, ne... clientes sodalesque filii... cerneret. [105

§ 45. Non mehercules patria melior dici potest, si homines haberet. [106

§ 57. ...malui civis Romanus esse quam tributarius. [107

§ 31. Pallio enim coccineo adrasum excluderat caput, circaque oneratas veste cervius laticlaviam immiserat mappam fimbriis hinc atque illinc pendentibus. [108

§ 76. ...et accepi patrimonium laticlavium. [109

§ 11. Itaque onerato Gitone sarcinulis, urbe egredimur, et ad castellum Lycurgi, equitis Romani, pergimus. Quum olim illi frater fuisset Ascyrtos, pulcre nos adcepit: coetusque ibi congregatus jucundiora effecit oblectamenta. Imprimis erat Tryphaena, pulcherrima mulier, quae venerat cum Lyca, navigii domino et fundorum in vicinia maris possessore. Quas in hoc loco gratissimo voluptates hausimus, nulla vox comprehendere potest, quamvis Lycurgi mensa frugalis esset. [110

§ 11. Postero die proficiscuntur, et in (Lycurgi) castellum pervenere. [111]

§ 11. Solemniis tardius finitis, castellum (Lycurgi equitis) non potuimus, et Lycurgus in villam, medio itinere distantem, nos conduxit. [112]

§ 11. ... adeo quippe sordidus erat Lycurgus (eques Romanus), ut, invitis opibus immensis, etiam quae sunt vitae necessaria sibi denegaret.

Nec bibit inter aquas, nec poma natantia carpit
Tantalus infelix, quem sua vota premunt.

Divitis haec magni facies erit, omnia late
Qui tenet, et sicco concoquit ore famem. [113]

§ 14. Atque Eques, in caussa qui sedet, empti probat. [114]

§ 57. Eques Romanus es. [115]

§ 92. ... nescio quis enim, eques Romanus ut ajebant infamis, sua veste errantem circumdedit ac domum abduxit. [116]

§ 126. ... numquam... nisi in equestribus sedeo. [117]

§ 30. G . POMPEIO . TRIMALCHIONI

SEVIRO . AVGVSTALI

CINNAMUS . DISPENSATOR [118]

§ 45. Habinnas sevir est idemque lapidarius, qui videtur monumenta optime facere. [119]

§ 57. ... sevir gratis factus sum. [120]

§ 71. Huic (Trimalchioni) seviratus absenti decretus est, quum posset in omnibus decuriis Romae esse. [121]

IV (122-145)

Colonia.

Sistema stradale ; viae publicae ; via regia ; miliaria.

Classifica dei centri abitati del gruppo — Urbs ; regiones urbis ; oppidum —

Oppidula — Vici — Pagi — Castella — Villae.

§ 44. .... haec Colonie (Neapolis) retroversus crescit
tamquam coda vituli !.. [122

§ 44. Quid enim futurum est, si nec dii, nec homines
huius Coloniae miserentur ? [123

§ 57. ... in hanc Coloniam veni. [124

§ 76. Et sane ... exhortavit mathematicus, qui venerat
in coloniam nostram. [125

§ 11. ... dein humanissime ad viam regiam me con-
duxit. [126

§ 11. ... et vias publicas declinantes, non quievimus. [127

§ 15. ... nobis in animo erat vias publicas declinare. [128

§ 62. .... persuadeo hospitem nostrum, ut mecum ad
quintum miliarium veniat. [129

§ 11. ... urbem (Neapolim) petere destinamus. [130

§ 11. ... qua ad urbem iretur, petii. [131

§ 11. Tardius igitur in urbem perveni. [132

§ 53. ... interpellavit saltationis libidinem actuator, qui
tamquam urbis acta recitavit. [133

§ 81. Effugi iudicium, harenae imposui, hospitem occidi,
ut inter tot audaciae nomina mendicus, exul, in deversorio
Graecae urbis jacerem desertus ? [134

§ 116. In hac urbe (Crotone) nemo liberos tollit. [135

§ 15. ... per solitarias urbis regiones gradimur. [136

§ 116. ... in montem sudentes conscendimus, ex quo
haud procul impositum arce sublimi oppidum cernimus ;.. a
vilico quodam Crotona esse cognovimus, urbem antiquissimam
et aliquando Italiae primam. [137

§ 11. Herculeae sacra, quae celebrabantur in oppidulo vicino (Ercolano). [138]

§ 11. Sed vix ad medium itineris pervenimus, ecce nimbus urceatim detumens in vicum proximum fugere nos coegit, et diversorium ingressi, notavimus se plures, imbris vitandi causa, eo recepisse. [139]

§ 61. ... habitabamus in vico angusto. [140]

§ 11. ... ad pagum progredimur proediorum amoenitate formosissimum, ubi non pauci ex nostris familiaribus voluptate tempestiva fruebantur. [141]

§ 11. ... ad castellum Lycurgi, equitis Romani, pergitimus. [142]

§ 11. Postero die profiscuntur, et in castellum pervenere. [143]

§ 11. ... castellum petiturus (Lycurgus, eques Romanus) ad negotia expedienda. [144]

§ 46. Aliqua die te persuadeam ut ad villam venias et videas casulas nostras? [145]

V (146-158)

Dies togae virilis.

Senato: curia.

Magistrature — Praetor; praetoris lictor — Aediles; cura dell'annona; diretto intervento dell'edile nelle cose del mercato — Procurator insularum — Vigiles; cura degl'incendii.

§ 81. ... die togae virilis stolam sumpsit. [146]

§ 44. In curia autem quomodo? Singulos (Saphinius aedilis) pilabat vel tractabat: nec schemas loquebatur, sed directim. [147]

§ 45. ... praetorem putabam venisse. [148]

§ 15. ... audimus aliquem a diversitore petentem, quod hominum genus stabulum jam nunc intraverat. Hac voce perterritus, eo egresso, ad sciendum quid esset discendi,

accepique praetoris lictorem, qui pro officio curabat exterorum nomina inscribi in publicis codicibus, duos vidisse advenas domum ingredi, quorum nomina nondum in acta retulerat, et idcirco de illorum patria et occupatione inquirere. [149]

§ 44. Ita meos fruniscar, ut ego puto omnia illa aedilibus fieri. [150]

§ 44. ... habemus aedilem trium caunearum, qui sibi mavult assem quam vitam nostram. Itaque domi gaudet: plus in die nummorum adcipit, quam alter patrimonium habet. Iam scio unde adceperit denarios mille aureos: sed si nos coleos haberemus, non tantum sibi placeret. [151]

§ 44. ... interim nemo curat quid annona mordet. Non, me Hercules! hodie buccam panis invenire potui... Aediles male eveniat, qui cum pistoribus colludunt: serva me, servabo te. [152]

§ 44. ... et si perseverat haec annona, casulas meas vendam. [153]

§ 44. Sed memini Saphinium (aedilem), tunc habitabat ad Arcum Veterem (nei pressi della Via Sapienza), me puero: piper, non homo. Is quacumque ibat, terram adurebat: sed rectus, sed certus, amicus amico, cum quo audacter posses in tenebris pugnare... Itaque illo tempore annona pro luto erat. Asse panem quem emissas, non potuisses cum altero devorare: nunc oculum bubulum vidi majorem. [154]

§ 44. Quum ageret porro (Saphinius) in foro, sic illius vox crescebat tamquam tuba... Et quam benignus! resalutare, nomina omnium reddere, tamquam unus de nobis. [155]

§ 53. Iam etiam edicta aedilium recitabantur. [156]

§ 96. ... procurator insulae Bargates a cena excitatus a duobus lexicariis in mediam rixam perfertur. [157]

§ 78. Itaque vigiles, qui custodiebant vicinam regionem, rati ardere Trimalchionis domum, effregerunt januam subito, et cum aqua securibusque tumultuari suo jure coeperunt. [158]

VI (159-218)

Homicidium: semphice; aggravato — Parricidium — Iniuria — Expilatio, surreptio, subductio, furtum — Ricettazione e vendita di oggetti di provenienza furtiva — Latrocinium; latrocinii aliquem arguere — Rapina — Lenocinio — Calumnia — Scelus: turbatio sacrorum.

Supplicia — Decollatio — Serviles poenae: ad feras damnatio; ignis poena; crux; fugitivorum epigrammata vel stigmata frontibus impressa — Exilium — Relegatio.

Incriminatione — Indicium — Reus; reus confitens — Laesi; querella.

§ 9. Non taces, inquit, gladiator obscoene, quem hospitis homicidam de arena ruina dimisit? [159]

§ 81. ... hospitem occidi. [160]

§ 130. ... hominem occidi. [161]

§ 137. Expiare liceat... etiam si omicidium fecissem. [162]

§ 107. ... qui amicos (laedit, appellatur) paulo minus quam parricida. [163]

§ 106. Nec se minus grandi vexatam iniuria quam Lycam, cuius pudoris dignitas in contione proscripita sit. [164]

§ 107. ... patimini liberos homines ire sine iniuria, quo destinant. [165]

§ 108. ... usum me viribus meis clara liberaque voce clamavi, ni abstineret a Gitone iniuriam mulier damnata et in toto navigio sola verberanda. [166]

§ 11. ... ne... possemus... ipsimet expilari. [167]

§ 11. Dum amicum diligenter, mihi in mentem venit occidere custodes, villamque expilare. [168]

§ 11. ... expilatio placuit... et quod pretiosus erat, subducimus. [169]

§ 11. Tunc Ascyrtos, collecto spiritu, exaggeravit quanta cum laetitia villam Lycurgi, hominis avarissimi, expilaverat. [170]

§ 11. ... eo absente, superbum pallium ephippio adligatum loris solutis subripui. [171]

§ 11. Impediebat frequentia ne observaremur: sic facilius in turba quid furari possemus curiosi investigabamus oculis. [172]

§ 11. Ut illum vidi, furtum ostendi. [173]

§ 22. ... ad quem ictum exclamavit illa, pariterque et fures prodidit et partem ebriorum excitavit. [174]

§ 22. ... duo Syri, expilaturi lagenam, triclinium intraverunt. [175]

§ 30. ... subducta ... sibi vestimenta. [176]

§ 128. ... versat manus improba furtum. [177]

§ 138. Aniculae... eandem viam tentant, et...: « Prende furem » clamant. [178]

§ 12. Veniebamus in forum deficiente jam die, in quo notavimus frequentiam rerum venalium, non quidem preciosarum, sed tamen quarum fidem male ambulanti obscuritas temporis facillime tegeret. [179]

§ 11. ... paucis narraui latrocinia (compiuti sulla nave di Lica). [180]

§ 11. Lycas exploratores misit, et praecipue ad maris littus, adcepitque nos ad navigium ivisse, sed de latrocinio nihil. [181]

§ 9. Non taces, nocturne percussor? [182]

§ 11. ... ne latrocinii argui possemus. [183]

§ 12. Quum ergo et ipsi raptum latrocinio pallium detulissemus... [184]

§ 13. ... quod fortuna me a turpissima (latrocinii) suspitione dimiserat. [185]

§ 15. Neque enim res tantum quae videretur in controversiam esse, sed longe aliud quaeri, in utra parte scilicet latrocinii suspicio haberetur. [186]

§ 17. ... ubi et fabulas antecessura latrocinia didicistis? [187]

§ 26. Postero die egredientes duos ex nostris raptoribus offendimus. [188]

- § 26. Raptor tamen debellatus humi jacebat. [189
§ 82. ...notavit me miles, sive ille planus fuit sive
nocturnus grassator... Despoliatus... paulatim... coepi grassa-
toris audaciae gratias agere. [190
§ 91. ...latrones jussit crucibus affigi. [191
§ 117. Atquin promitto, quicquid exigeret, dummodo
placeret vestis, rapinae comes, et quicquid Lycurgi villa
grassantibus praeuisset. [192
§ 84. Nunc veteranus est latro et ipsis lenonibus doc-
tior. [193
§ 15. ...ridere acumen non minus concionum, quam
calumniantium coepimus. [194
§ 16. ...sacra ante cryptam turbastis. [195
§ 17. ...admisistis inexpiable scelus. [196
§ 130. ...templum violavi. [197
§ 137. ...occidisti Priapi delicias... Itaque... si magi-
stratus hoc scierint, ibis in crucem. [198
§ 107. Eo majora meruerunt supplicia. [199
§ 51. ...jussit illum Caesar decollari. [200
§ 115. Ferae tamen corpus lacerabunt. Tamquam melius
ignis accipiat: immo hanc poenam gravissimam credimus,
ubi servis irascimur. [201
§ 53. Mithridates servus in crucem actus est. [202
§ 103. ...hic continuo radat utriusque non solum capita,
sed etiam supercilia. Sequar ego frontes notans inscriptione
sollerti, ut videamini stigmatè puniti... Non est dilata fallacia...
capitaque cum superciliis denudanda tonsori praebuimus.
Implevit Eumolpus frontes utriusque ingentibus literis et
notum epigramma fugitivorum per totam faciem liberali manu
duxit. [203
§ 105. Tryphaena lacrimas effudit decepta supplicio
— vera enim stigmata credebat captivorum frontibus im-
pressa — sciscitarique submissius coepit, quod ergastulum
intercepisset errantes, aut cuius tam crudeles manus in hoc

supplicium durassent. Meruisse quidem contumeliam aliquam fugitivos, quibus in odium bona sua venissent. [204]

§ 105. Hoc jussi... ut notae quoque literarum non adumbratae comarum praesidio totae ad oculos legentium acciderent. [205]

§ 106. Utinam quidem hac se inscriptione maculassent: haberemus nos extremum solacium... Nunc sumus... adumbrata inscriptione derisi. [206]

§ 107. Servitia ecce in frontibus cernitis et vultus ingenuos voluntaria poenarum lege proscriptos. [207]

§ 111. ...imperator provinciae latrones jussit crucibus affigi... Proxima... nocte... miles... cruces asservabat, ne quis ad sepulturam corpus detraheret. [208]

§ 112. Itaque unius cruciarii parentes, ut viderunt laxatam custodiam, detraxere nocte pendentem supremoque mandaverunt officio. At miles... ut postero die vidit unam sine cadavere crucem, veritus (est) supplicium. [209]

§ 126. Ego adhuc servo nunquam succubui, nec hoc dii sinant, ut amplexus meos in crucem mittam. [210]

§ 139. ...ultimo coepit dicere, te noxam meruisse datumque serviles poenas, si laesus in querella perseverasset. [211]

§ 81. ...sua quoque confessione dignus exilio. [212]

§ 53. ...Bajas relegatus. [213]

§ 15. Ceterum adparebat nihil aliud quaeri, nisi ut... nos metu criminis non veniremus ad constitutum. [214]

§ 81. Effugi iudicium. [215]

§ 107. Quid debent laesi facere, ubi rei ad poenam confugiunt? [216]

§ 130. Habes confitentem reum... Proditionem feci, hominem occidi, templum violavi; in haec facinora quaere supplicium. [217]

§ 139. ...si laesus in querella perseverasset. [218]

VII (219-247)

Lis — Controversia — Causa.

Tribunal — Iudex — Eques, in causa qui sedet — Ius dicere — Iudicium —
Iudicis sententia.

Constituta lis — Constitutum habere.

Sequester.

Advocati ; causidici — Causas agere, peragere — Iurisconsulti.

§ 14. Contra Ascyrtos leges timebat, et: Q uis, aiebat
hoc loco nos novit? aut quis habebit dicentibus fidem? Mihi,
plane placet emere, quamvis nostrum sit, et parvo aere recu-
perare potius thesaurum, quam in ambiguum litem descen-
dere. [219]

§ 15. Et liberatos querela jussit pallium deponere, quod
solum litem faciebat. [220]

§ 15. ...res... quæ videretur in controversiam esse. [221]

§ 48. Quam controversiam hodie declamasti? [222]

§ 48. ...nescio quam controversiam exposuit. Statim
Trimalchio: Hoc, inquit, si factum est, controversia non est;
si factum non est, nihil est. [223]

§ 107. Noli, inquit, causam confundere, sed impone
singulis modum... vide ne deteriorem facias... causam. [224]

§ 108. ...solacia magis litis quam virium auxilia. [225]

§ 14. Atque Eques, in causa qui sedet, emptā probat. [226]

§ 15. ...flagitabant uti... postero die Iudex querelam
inspiceret. [227]

§ 80. ...commisi... judici litem. [228]

§ 112. ...nec se expectaturum iudicis sententiam. [229]

§ 71. Te rogo, ut... facias... me in tribunali sedentem
praetextatum cum anulis aureis quinque. [230]

§ 70. Cum... jus inter litigantes diceret, neuter sententiam
tulit. [231]

§ 112. ...gladio jus dicturum ignaviae suae. [232]

§ 53. ...judicium inter cubicularios actum (nell'ambito della familia e della potestà dominica, a simiglianza dei giudizi tra liberi). [233]

§ 15. ...adparebat nihil aliud quaeri, nisi ut... nos... non veniremus ad constitutum. [234]

§ 18. ...a constituta lite dimitto. [235]

§ 57. ...assem aerarium nemini debeo; constitutum habui nunquam; nemo mihi in foro dixit: Redde quod debes. [236]

§ 15. Iam sequestri placebant, et nescio quis ex concionibus, calvus, tuberosissimae frontis, qui solebat aliquando et caussas agere, invaserat pallium, exhibiturumque crastino die adfirmabat. [237]

§ 4. Nunc pueri in scholis ludunt, juvenes ridentur in foro. [238]

§ 5. ...ingentis quatiat Demosthenis arma.... Interdum subducta foro det pagina cursum et cortina sonet celeri districta meatu. [239]

§ 15. Ceterum adparebat nihil aliud quaeri, nisi ut semel deposita vestis inter praedones strangularentur, et nos metu criminis non veniremus ad constitutum. [240]

§ 15. ...et nescio quis ex concionibus, calvus.... qui solebat aliquando et caussas agere, invaserat pallium. [241]

§ 15. ...advocati tamen jam paene nocturni, qui volebant pallium lucrifacere, flagitabant uti apud se utraque deponerentur, ac postero die Iudex querelam inspiceret. [242]

§ 46. Quod si resilierit, destinavi illum artificii docere, aut tonstrinum aut preconem aut certe causidicum... Ideo illi cotidie clamo: Primigenii, crede mihi, quicquid discis, tibi discis. Vides Phileronem causidicum: si non didicisset, hodie famem a labris non abigeret. Modo, modo collo suo circumferebat onera venalia, nunc etiam adversus Norbanum se extendit. [243]

§ 48. ...etiam si caussas non ago... literas didici. [244]

- § 110. Eumolpus... periclitantium advocatus. [245
 § 137. ...peragat caussas sitque Catone prior. [246
 § 137. ...jurisconsultus « paret, non paret » habeto
 atque esto quicquid Servius et Labeo. [247

VIII (248-463)

Liberi — Ingenui.

Servile officium — Concetto tradizionale della servitù: concetto nuovo —

Servi; mancipia.

Servi publici.

Familia e sue partizioni — Servi empticii, domi nati, testamento relict, sua sponte servientes — Varia provenienza dei componenti la familia — Eunuchi — Servorum decuriae — Servorum classes — Pueri; pueri capillati, ad domini delicias — Ancillae — Categorie di servi a norma delle loro mansioni: dispensator; ostiarii, atrienses; cursores e magister cursorum, lecticarii, tabellarii; nomenclatores; balneatores; muliones, pistores, coci; introductores, tricliniarques, ad mensam ministri, ad mensam scissores, ad mensam divisores; histriones, comoedi, symphoniaci, cymbalistriae, choraulae, cornicines, petauristarii; jatralliptae; cubicularii; sutores; gladiatores, bestiarii, tortores; quasillariae; vilici — Conturbarnum.

Domus: senso stretto; senso lato — Domicilium — Dominus — Dominicum imperium, dominicus jussus, domjnicum edictum — Coazione dominica: sua portata; sue forme prevalenti.

Manomissione: solenne; inter amicos; testamentaria — Vicesima delle manomissioni.

Liberti — Colliberti — Segno esteriore della manomissione — Nome dei manomessi — Loro « carriera » — Annuli aurei.

Patroni.

§ 57. ...nemo tamen sciit, utrum servus essem an liber. [248

§ 81. ...aut vir ego liberque non sum, aut noxio sanguine parentabo iniurae meae. [249

§ 81. ...stupro liber, stupro ingenuus. [250

§ 117. Nec minus liber sum quam vos. [251

§ 57. ... ingenuum nasci tam facile est quam « accede istoc ». [252

§ 107. ...jacent juvenes ingenui, honesti ... Ecce ...
ingenuos voluntaria poenarum lege proscriptos. [253]

§ 107. ...invidiam facis nobis ingenuos honestosque
clamando. [254]

§ 108. Negat ... passurum se, ut quisquam ingenuos
contra fas legemque contaminet. [255]

§ 113. Si quid ingenui sanguinis habes, non pluris illam
facies, quam scortum. [256]

§ 39. Patrono meo ossa bene quiescant, qui me hominem
inter homines voluit esse. [257]

§ 71. Amici, inquit, et servi homines sunt et aequae unum
lactem biberunt, etiam si illos malus fatus oppressit. [258]

§ 76. Oneravi... fabam, sepladium, mancipia. [259]

§ 26. ...et Gitona, libentissime servile officium tuentem
usque hoc, jubemus in balneo sequi. [260]

§ 63. Cum adhuc capillatus essem, nam a puero vitam
Chiam gessi, ipsimi nostri delicatus decessit... Redimus iterum
ad officium. [261]

§ 74. ...respiciens ad familiam Trimalchio... Abite, ut
alii veniant ad officium. [262]

§ 139. Unus ex noviciis servulis subito accurrit et mihi
dominum iratissimum esse affirmavit, quod biduo jam officio
defuissem. [263]

§ 97. ...intrat stabulum praeco cum servo publico...
Publicus vero servus insertans commissuris secures claustrorum
firmitatem laxavit. [264]

§ 98. At non servus publicus tam languide agit. [265]

§ 11. Familia (servorum) primo somno sepulta, Ascylos
nostras sarcinulas humeris imposuit, et per muri ruinam,
antea observatam, transiens, diluculo ad villam pervenit. [266]

§ 11. Libidine concitatus me (Lycas) prosequitur. Try-
phaena autem cor meum possidente, aures Lycae negavi:
denegatione tamen ardentior factus, me quoque sequebatur,
et meam noctu cellulam intravit: sed, precibus fastiditus, ad

violentiam in me conversus, tam vehementer exclamavi, ut, excitata familia (servorum) et Lycurgo favente, a molesti impetu liberatus evasi. [267]

§ 22. Iam ego etiam tot malis fatigatus minimum veluti gustum hauseram somni: idem et tota inter forisque familia (servorum) fecerat, atque alii circa pedes discumbentium sparsi jacebant, alii parietibus adpliciti, quidam in ipso limine coniunctis marcebant capitibus. [268]

§ 31. Ego experiri volui an tota familia cantaret: itaque potionem poposci. [269]

§ 36. Damus omnes plausum a (servorum) familia inceptum. [270]

§ 37. Familia vero babae! babae! non, me Hercules! puto decumam partem esse quae dominum suum noverit. [271]

§ 45. ... familia non lanisticia, sed plurimi liberti. [272]

§ 50. Plausum post hoc automatam familia dedit et « Gaio feliciter » conclamavit. [273]

§ 52. ...concinnante tota familia: *Μάδεια, Περιμάδεια*. [274]

§ 54. Conclamavit familia, nec minus convivae. [275]

§ 59. ...clamorem Homeristae sustulerunt, interque familiam discurrentem vitulus in lance donaria elixus allatus est. [276]

§ 64. ...jussit adduci praesidium domus familiaeque. Nec mora, ingentis formae adductus est canis catena vinctus. [277]

§ 67. Et coeperat surgere, nisi signo dato Fortunata quater amplius a tota familia (serv.) esset vocata. [278]

§ 70. ...totum triclinium (servorum) familia occupaverat. [279]

§ 71. Flebat... denique tota (servorum) familia. [280]

§ 71. ...haec omnia publico, ut familia mea jam nunc sic me amet tamquam mortuum. [281]

§ 74. Sumptis igitur matteis respiciens ad familiam Trimalchio: Quid vos, inquit, adhuc non cenastis? Abite, ut alii veniant ad officium. [282]

§ 101. Lichas... dominus... familiae negotiantis. [283]

§ 108. Thyphaenae familia nudas expedit manus. [284]

§ 141. Ex Africa navis... cum pecunia tua et familia (servorum) non venit. [285]

§ 132. ...convocat... familiae... sordidissimam partem... Eicitur et Proselenos, Chrysis vapulat, totaque familia tristis inter se mussat quaeritque, quis dominae hilaritatem confuderit. [286]

§ 47. Continuoque cocum vocari jussit... et clara voce: Ex quota decuria es? Cum ille se ex quadragesima respondisset: Empticius an, inquit, domi natus? Neutrum, inquit cocus, sed testamento Pausae tibi relictus sum. [287]

§ 29. Erat autem venalicium titulis pictum, et ipse Trimalchio capillatus caduceum tenebat, Minervaque ducente, Romam intrabat. [288]

§ 57. ...ipse me dedi in servitutem. [289]

§ 22. ...duo servi Syri... triclinium intraverunt. [290]

§ 34. Subinde intraverunt duo Aethiopes capillati, cum pusillis utribus, quales solent esse qui arenam in amphitheatro spargunt. [291]

§ 102. Quidni? inquit Giton, etiam circumcide nos, ut Iudaei videamur, et pertunde aures, ut imitemur Arabes, et increta facies, ut suos Gallia... putet. [292]

§ 102. ...tamquam servi Aethiopes... praesto tibi erimus. [293]

§ 27. ...duo spadones in diversa parte circuli stabant, quorum alter matellam tenebat argenteam, alter numerabat pilas. [294]

§ 27. ...matellam spado ludenti subiecit. [295]

§ 47. ...cocum vocari jussit, et non expectata eletione nostra maximum natu jussit occidi, et clara voce: ex quota decuria es? Cum ille se ex quadragesima respondisset: Empticius an, inquit, domi natus? [296]

§ 47. Vide ergo, ait, ut diligenter ponas; si non, te

jubebo in decuriam viatorum conici. Et cocum quidem potentiae admonitum in culinam obsonium duxit. [297]

§ 74. « Abite, ut alii veniant ad officium ». Subiit igitur alia classis, et illi quidem esclamavere: « Vale Gai » — hi autem « Ave Gai ». [298]

§ 22. ... et pueri, deterisis paulisper oculis, redierant ad ministerium (mensae). [299]

§ 27. ... subito videmus senem calvum... inter pueros capillatos ludentem pila. [300]

§ 31. Tandem ergo discubimus, pueris Alexandrinis aquam in manus nivatam infudentibus. [301]

§ 33. Sequebatur puer cum tabella terebinthina et crystallinis tesseris. [302]

§ 35. Circumferebat Aegyptius puer clibano argenteo panem. [303]

§ 53. In praedio Cumano, quod est Trimalchionis, nati sunt pueri XXX, puellae LX... Eodem die: Mithridates servus in crucem actus est. [304]

§ 56. ... puer... super hoc posito officium. [305]

§ 54. ... puer Trimalchionis delapsus est... Puer... circumibat... pedes nostros et missionem rogabat. [306]

§ 55. ... da nobis vina Falerna, puer. [307]

§ 57. Puer capillatus in hanc Coloniam veni... Et habebam in domo, qui mihi pedem opponeret hac illac. [308]

§ 70. ... pueri capillati attulerunt unguentum. [309]

§ 74. ... puer quoque officiosus urceolum frigidum ad malam eius admovit. [310]

§ 75. Puerum basiavi frugalissimum, non propter formam, sed quia frugi est: decem partes dicit, librum ab oculo legit, thraeciam sibi de diariis fecit. [311]

§ 68. Interim puer Alexandrinus... lusciniās coepit imitari. [312]

§ 80. ... postquam optima fide partiti manubias sumus;

Age, inquit, nunc et puerum dividamus... Puer tangebatur utriusque genua cum fletu. [313]

§ 16. Ego sum ancilla Quartillae. [314]

§ 18. Idem ex altera parte et ancilla fecit. [315]

§ 19. Ascylos cum ancilla... [316]

§ 20. Ancilla... Psyche vocabatur. [317]

§ 105. ... ancillae etiam... ad vapulantem decurrunt...

Ancillae pariter proclamant: Giton est, Giton, inhibete crudelissimas manus: Giton est, domina, succurre. [318]

§ 108. ... ne ancillarum quidem clamor aciem destituit. [319]

§ 110. ... ancilla Tryphaenae Gitona in partem navis inferiorem ducit. [320]

§ 111. ... nec minus avide replevit se cibo quam ancilla. [321]

§ 126. ... rogavi ancillam, ut in platanona perduceret dominam... Nec diu morata dominam producit. [322]

§ 126. Multum risit ancilla... Ego adhuc servo nunquam succubui. [323]

§ 22. Iam et tricliniarches expectatus lucernis occidentibus oleum infuderat. [324]

§ 22. ... quum intrans cymbalistria, et concrepans aera, omnes excitavit. [325]

§ 28. In aditu autem ipso stabat ostiarius prasinatus. [326]

§ 29. ... non longe ab ostiarii cella. [327]

§ 28. ... ad caput eius cum minimis symphoniacus tibiis adcessit, et tamquam in aurem aliquid secreto diceret, toto itinere cantavit. [328]

§ 28. ... lecticae impositus est, praecedentibus phaleratis cursoribus quatuor. [329]

§ 28. Tres interim jatralliptae in conspectu eius falerum potabant. [330]

§ 29. Notavi etiam in porticu gregem cursorum cum magistro se exercentem. [331]

- § 29. Interrogare ego atriensem coepi. [332
§ 29. ...quemadmodum... dispensator factus esset...
pictor... reddiderat. [333
§ 30. Cinnamus dispensator. [334
§ 30. ...quum conaremur in triclinium intrare, exclamavit unus ex pueris, qui super hoc officium erat positus:
Dextro pede. [335
§ 31. Vinum dominicum ministratoris gratia est. [336
§ 32. In his eramus lautitiis, quum ipse Trimalchio ad symphoniam adlatus est. [337
§ 33. Adcessere continuo duo servi, et... ova divisere convivis. [338
§ 34. Insecutus est lecticarius. [339
§ 34. ...quum subito signum symphonia datur. [340
§ 36. Processit statim scissor, et ad symphoniam ita gesticulatus laceravit obsonium, ut putares essedarium hydraule cantante pugnare. [341
§ 37. Argentum in hostiarii illius cella plus jacet, quam quisquam in fortunis habet. [342
§ 40. ...donec advenerunt ministri, ac toralia proposuerunt toris. [343
§ 40. Ceterum ad scindendum aprum... adcessit... barbarus ingens, fasciis cruralibus adligatus et alicula subornatus polymita. [344
§ 40. Statim pueri... adcesserunt... et caryotas ad numerum divisere coenantibus. [345
§ 45. ...habet... et dispensatorem Glyconis, qui deprehensus est, cum dominam suam delectaretur... Quid servus peccavit, qui coactus est facere? [346
§ 45. Dedit gladiatores sestertiarius iam decrepitos...; jam meliores bestiarios vidi. [347
§ 47. ...tres albi sues in triclinium adducti sunt capistris et tintinnabulis culti, quorum unum bimum nomen-

clator esse dicebat, alterum trimum, tertium vero jam sexennem. [348]

§ 47. ... mei coci etiam vitulos aeno coctos solent facere. Continuoque cocum vocari iussit. [349]

§ 49. ... despoliatur cocus atque inter duos tortores moestus consistit. [350]

§ 49. Voca, voca cocum in medio ... Despoliatur cocus. [351]

§ 49. Recepta cocus tunica cultrum arripuit. [352]

§ 50. Nec non cocus potione honoratus est et argentea corona. [353]

§ 53. Petauristarii autem tandem venerunt... Ceterum duo esse in rebus humanis (Trimalchio dicebat), quae libentissime spectaret, petauristarios et cornicines. [354]

§ 53. ... atriensis Baias relegatus. [355]

§ 53. ... liberta in balneatoris contubernio deprehensa. [356]

§ 53. ... et comoedos, inquit, emeram, sed malui illos Atellaniam facere. [357]

§ 53. ... iudicium inter cubicularios actum. [358]

§ 53. Iam... recitabantur.. nomina vilicorum. [359]

§ 53. ...choraulen meum jussi Latine cantare. [360]

§ 54. Nec enim adhuc exciderat cocus ille, qui oblitus fuerat porcum exinterare. [361]

§ 60. Priapus a pistore factus. [362]

§ 60. ... timui me ... petauristarius aliquis descenderet. [363]

§ 64. ...adductus est canis catena vinctus, admonitusque ostiarii calce, ut cubaret. [364]

§ 68. Desperatum valde ingeniosus est: idem sutor est, idem cocus, idem pistor. [365]

§ 72. Servavit nos ... atriensis, qui interventu suo... canem placavit... Cum algentes utique petissemus ab atriense,

ut nos extra januam emitteret: Erras, inquit, si putas te exire hac posse, qua venisti. [366]

§ 74. Laceratus (est) ab illo doctissimo coco. [367]

§ 77. Habet... hostiarii cellam perbonam. [368]

§ 78. Trimalchio... cornicines in triclinium jussit adduci... Consonuere cornicines funebri strepitu. [369]

§ 79. Et forsitan pernctassemus in limine, ni tabellarius Trimalchionis intervenisset X vehiculis dives. [370]

§ 96. ...a duobus lexicariis... perfertur. [371]

§ 126. Quaedam enim feminae sordibus calent, nec libidinem concitant, nisi aut servos viderint aut statores altius cinctos. Harena alias accendit aut perfusus pulvere mulio aut histrio scaenae ostentatione traductus. [372]

§ 132. ...convocat quasillarias. [373]

§ 132. ...vocatque cubicularios. [374]

§ 53. ...liberta in balneatoris contubernio deprehensa. [375]

§ 57. ...contubernalem meam (inquit Trimalchionis collibertus) redimi, ne quis in sinu illius manus tergeret: mille denarios pro capite solvi. [376]

§ 70. Permitto, inquit, Philargyre et Cario... dic et Menophilae, contubernali tuae, discumbat. [377]

§ 71. Philargyro (inquit Trim.) etiam fundum lego et contubernalem suam. [378]

§ 62. Gai nostri domum fugi. [379]

§ 64. ...jussit adduci praesidium domus familiaeque. Nec mora, ingentis formae adductus est canis catena vinctus. [380]

§ 71. Valde enim falsum est vivo quidem domos cultas esse, non curari eas, ubi diutius nobis habitandum est. [381]

§ 76. ...dominus in domo factus sum. [382]

§ 76. Aedifico domum. [383]

§ 77. ...aedificavi hanc domum. [384]

§ 88. Ipse enim domum emit. [385]

§ 92. ...sua veste errantem circumdedit ac domum abduxit. [386]

§ 38. ...omnia domi nascuntur, lana, cerae, piper. [387]

§ 38. Mel Atticum ut domi nasceretur, apes ab Athenis, jussit adferri obiter, ut vernaculae quae sint, meliusculae a Graeculis fient. [388]

§ 47. Continuoque cocum vocari jussit... et clara voce...: Empticius (es) an, inquit, domi natus? [389]

§ 57. Et habebam in domo, qui mihi pedem opponeret hac illac. [390]

§ 64. Nemo, inquit, in domo mea me plus amat. [391]

§ 91. ...omnium eundem esse exitum et idem domicilium. [392]

§ 20. Rogo, inquam, domina, si quid tristius paras, celerius confice. [393]

§ 20. Non, inquam, domina, hac ratione frui poterit votis domina tua. [394]

§ 24. Quaeso, inquam, domina, certe Embasicoetam jusseras dari. [395]

§ 34. Laudatus propter elegantiam dominus. [396]

§ 37. ...puto decumam partem (Trimalchionis familiae) esse quae dominum suum noverit. [397]

§ 45. ...deprehensus est, cum dominam suam delectaretur. [398]

§ 54. ... brachium domini contusum ... involverat lana. [399]

§ 57. Dedi... operam, ut domino satis facerem. [400]

§ 58. Plane qualis dominus, talis est servus. [401]

§ 58. Nec sursum nec deorsum non cresco, nisi dominum tuum in rutae folium [non] coniecero. [402]

§ 58. Curabo, longe tibi sit comula ista besalis et dominus dupundiarius. [403]

§ 62. Forte dominus Capuam exierat. [404]

§ 66. Bene me admonet domina mea. [405]

§ 67. Domini, inquit, mei beneficio nemo habet meliora. [406]

§ 70. ...coepit... dominum suum... provocare. [407]

§ 71. ...gratias agere indulgentiae coeperant domini. [408]

§ 75. ...ad delicias ipsimi [domini] annos quattuordecim fui. Non turpe est, quod dominus jubet. [409]

§ 77. Tu dominam tuam de rebus illis fecisti. [410]

§ 100. Quid porro ad rem pertinet, si dixerō Lycam... esse dominum hujusce navigii...? [411]

§ 107. Saevi... domini crudelitatem suam impediunt. [412]

§ 110. ...corimbioque dominae puero adornat caput. [413]

§ 111. ...expugnare dominae pertinaciam coepit. [414]

§ 113. ...nec domini supercilium induebat, sed amici querebat obsequium. [415]

§ 117. Quid ergo... cessamus mimum componere? facile ergo me dominum, si negotiatio placet. Nemo ausus est artem damnare nihil auferentem. Itaque ut duraret inter omnes tutum mendacium, in verba Eumolpi sacramentum juravimus: uri, vinciri, verberari ferroque necari et quicquid aliud Eumolpus jussisset. Tamquam legitimi gladiatores domino corpora animasque religiosissime addicimus. [416]

§ 126. Ex hac nota domina mea est. [417]

§ 129. Cubiculum... Chrysis intravit codicillosque mihi dominae suae reddidit. [418]

§ 130. Fateor me, domina, saepe peccasse... Curro nudus ad dominam. [419]

§ 31. Vinum dominicum. [420]

§ 140. Coraci... imperavit, ut lectum, in quo ipse jacebat, subiret positisque in pavimento manibus dominum lumbis suis commoveret. Ille lente parebat imperio. [421]

§ 68. Servus qui ad pedes Habinnae sedebat, jussus, credo, a domino suo, proclamavit subito canora voce:

Interea medium Aeneas jam classe tenebat. [422]

§ 105. ...jussi squalbrem (comarum) damnatis (domus
meae servis) auferri. [423

§ 28. QVISQVIS · SERVVS
SINE · DOMINICO · IVSSV · FORAS · EXIERIT
ADCIPIET · PLAGAS · CENTVM · [424

§ 54. ...venit decretum Trimalchionis. [425

§ 34. ...animadvertit Trimalchio, colaphisque obiurgari
puerum ac proicere rursus parapsidem jussit. 426

§ 45. Quid servus peccavit, qui coactus est facere? [427

§ 45. Glyco autem... dispensatorem (qui deprehensus est
cum dominam suam delectaretur) ad bestias dedit. [428

§ 49. Trimalchio exclamat: ... despolia. Non fit mora,
despoliatur cocus atque inter duos tortores moestus con-
sistit. [429

§ 53. ...atriensis Baias relegatus: ... reus factus dispen-
sator. [430

§ 53. Mithridates servus in crucem actus est, quia Gai
nostri genio male dixerat. [431

§ 54. ...verberari coepit (servus). [432

§ 54. ...in vicem poenae venit decretum Trimalchionis,
quo puerum jussit liberum esse, ne quis posset dicere, tantum
virum esse a servo vulneratum. [433

§ 79. Sic me salvum habeatis, ut ego sic solebam ipsumam
meam debattuere, ut etiam dominus suspicaretur: et ideo me
in villicationem relegavit. [434

§ 102. Conclamabo deinde nocte servos poenam gra-
vioram timentes praecipitasse se in mare. [435

§ 105. ...placuit quadragenas utrique plagas imponi...
Et ego tres plagas Spartana nobilitate concoxi: [436

§ 115...immo hanc poenam (ignis) gravissimam cre-
dimus, ubi servis irascimur, [437

§ 130. Sive occidere placet, ferro meo venio sive verberibus contenta es, curro nudus ad dominam. [438]

§ 139. Vix enim posse fieri, ut rabies irascentis (domini) sine verberet consideret. [439]

§ 38. ...est tamen sub alapha, et non vult sibi male. [440]

§ 41. Ad quem sonum conversus Trimalchio: Dionyse, inquit, liber esto! [441]

§ 42. ...plantus est optime: manumisit aliquot. [442]

§ 54. ...puerum iussit liberum esse. [443]

§ 65. Scissa lautum novendiale servo suo misello faciebat, quem mortuum manu miserat (agli effetti della vicesima?) [444]

§ 71. ... omnes illos in testamento meo manumitto. [445]

§ 58. Quando vicensimam numerasti? [446]

§ 65. Et puto, cum vicensimariis, magnam mantissam habet: quinquaginta enim millibus aestimant mortuum (manu missum). [447]

§ 71. ... Lego Carioni (servo) quoquid insulam et vicensimam et lectum stratum. [448]

§ 38. Reliquos autem collibertos eius cave contemnas. [449]

§ 38. Quid ille qui libertini loco jacet? [450]

§ 41. ...in multas cogitationes diductus sum, quare aper pileatus intrasset... At ille:... Hic aper, quum heri summa cena eum vindicasset, a convivis dimissus est, itaque hodie tamquam libertus in convivium revertitur. [451]

§ 41. Ad quem sonum conversus Trimalchio: Dionyse, inquit, liber esto! Puer detraxit pileum apro, capitique suo imposuit. [452]

§ 48. Ego (inquit Trimalchio) etiam si causas non ago, in domusionem tamen literas didici. Et ne me putes studia fastiditum, II bybliotheas habeo, unam Graecam, alteram latinam. [453]

§ 53. ...repudiata a circitore liberta. [454]

§ 57. ... unus ex conlibertis Trimalchionis exca-
duit. [455]

§ 58. ... istud colliberto meo dono. [456]

§ 71. C • POMPEIVS • TRIMALCHIO • MAECENATIANVS
HIC • REQUIESCIT
HVIC • SEVIRATVS • ABSENTI • DECRETVS • EST
QVVM • POSSET • IN • OMNIBVS • DECVRIS • ROMAE • ESSE
TAMEN • NOLVIT
PIVS • FORTIS • FIDELIS
EX • PARVO • CREVIT
SESTERTIVM • RELIQVIT • TRECENTIES
NEC • VMQVAM • PHILOSOPHV • AVDIVIT
VALE • ET • TV [457]

§ 74. Ambubaia non meminit, sed de machina illam
sustuli, hominem inter homines feci. [458]

§ 76. ... coepi liberos faenerare. [459]

§ 32. Habebat (Trimalchio)... in minimo digito sinistrae
manus annulum grandem subauratum: extremo vero articulo
digiti sequentis minorem, ut mihi videbatur, totum aureum,
sed plane ferreis veluti stellis ferruminatum. [460]

§ 71. Te rogo, ut... facias... me... cum anulis aureis
quinque et nummos in publico de saeculo effundentem. [461]

§ 39. Patrono meo ossa bene quiescant, qui me hominem
inter homines voluit esse. [462]

§ 76. ... redemi fundos omnes, qui patroni mei fue-
rant. [463]

IX (464 - 527)

Pater familiae — *Uxorem ducere* — *Liberos tollere*.

Patrimonium — *Rei vindicatio* — Amministrazione della sostanza domestica per liberti e servi: *ratiocinatores*, *procurator* qui rationes adcipit, *dispensator*, *actuarius* e rendiconto periodico generale.

Contratti speciali — *Permutatio* — *Emptio-venditio* — Locazione di opere — *Mutuo* — *Prestito ad interesse* — *Commodato*.

Iniuria.

Dolus malus.

Esecuzione delle obbligazioni: bando di vendita all'incanto.

Hereditas, *hereditatem accipere*, sui *heredes* — Testamento — Istituzione di erede; legati; legato sub condizione; legato sub modo — Diritto di sepolcro regolato dal testatore.

§ 31. *Pantomimi chorum, non patris familiae triclinium crederes.* [464]

§ 85. ... *excogitavi rationem, qua non essem patri familiae suspectus amator.* [465]

§ 116. *Qui... uxores unquam duxerunt... ad summos honores perveniunt.* [466]

§ 37. *Uxor, inquit, Trimalchionis, Fortunata appellatur, quae nummos modio metitur.* [467]

§ 116. *In hac urbe nemo liberos tollit.* [468]

§ 43. ... *nescio cui terrae filio patrimonium elegavit.* [469]

§ 45. *Ut quadringenta impendat, non sentiet patrimonium illius, et sempiterno nominabitur.* [470]

§ 70. *Ita crescam patrimonio, non corpore, ut ista cocus meus de porco fecit.* [471]

§ 105. *Ad summam, adhuc patrimonii mei reliquias olent.* [472]

§ 115. *Nempe hic proxima luce patrimonii sui rationes inspexit.* [473]

§ 12. ... *quo jure rem nostram vindicamus?* [474]

§ 14. ... *pro illa parte vindicabant pretiosissimam ve-*

stem, pro hac pannuciam ne centonibus quidem bonis dignam. [475]

§ 29. Hinc quemadmodum (Trimalchio) ratiocinari didicisset... pictor... reddiderat. [476]

§ 30. ...ad triclinium perveneramus, in cuius parte prima procurator rationes adciebat. [477]

§ 30. ...dispensatoremque in primore atrio aureos numerantem deprecari sumus. [478]

§ 45. Glyco autem, sestertiarius homo, dispensatorem [qui deprehensus est, quum dominam suam delectaretur] ad bestias dedit. [479]

§ 53. Et plane interpellavit saltationis libidinem actuarius, qui tamquam urbis acta recitavit: « VII Kalendas sextiles; in praedio Cumano, quod est Trimalchionis, nati sunt pueri XXX, puellae XL; sublata in horreum ex arca tritici milia modium quingenta; boves domiti quingenti. Eodem die: Mithridates servus in crucem actus est, quia Gai nostri genio male dixerat. Eodem die: in arcam relatum est, quod collocari non potuit, sestertium centies. Eodem die: incendium factum est in hortis Pompejanis, ortum ex aedibus Nastae vilici ». « Quid? » inquit Trimalchio « quando mihi Pompejani horti empti sunt? ». « Anno priore » inquit actuarius « et ideo in rationem nondum venerunt ». Excanduit Trimalchio et « Quicumque » inquit « mihi fundi empti fuerint, nisi intra sextum mensem sciero, in rationes meas inferri vetuo ». Iam etiam edicta aedilium recitabantur et saltuariorum testamenta, quibus Trimalchio cum elogio exheredabatur; jam nomina vilicorum et repudiata a circitore liberta in balneatoris contubernio et atriensis Bajae relegatus; jam reus factus dispensator et iudicium inter cubicularios actum. [480]

§ 57. Annis quadraginta servivi; nemo tamen sciit, utrum servus essem an liber. [481]

§ 15. ...rustico mulierique placebat permutatio. [482]

§ 12. ... si quem forte emptorem splendor vestis posset adducere. [483]

§ 14. Mihi plane placet emere. [484]

§ 38. Ipse enim domum emit. [485]

§ 38. ... arietes a Tarento emit. [486]

§ 38. Ecce intra hos dies scripsit, ut illi ex India semen boletorum mitteretur. [487]

§ 53. Quid? inquit Trimalchio, quando mihi Pompejani horti empti sunt?... Quicumque mihi fundi empti fuerint, nisi intra sextum mensem sciero, in rationes meas inferri vetuo. [488]

§ 44. Asse panem quem emissas, non potuisses cum altero devorare. [489]

§ 44. ... casulas meas vendam. [490]

§ 46. Emi... aliquot libra rubricata. [491]

§ 57. ... glebularum emi. [492]

§ 47. Continuoque cocum vocari jussit... et clara voce:... Empticius (es) an, inquit, domi natus? [493]

§ 52. ... meum enim intelligere nulla pecunia vendo. [494]

§ 67. Excatarissasti me, ut tibi emerem fabam vitream. [495]

§ 68. Illum emi trecentis denariis.. [496]

§ 75. Bene emo, bene vendo. [497]

§ 76. ... omnia vestimenta vendidit. [498]

§ 86. Scis quanto facilius sit, columbas gallosque gallinaeos emere quam asturconem. [499]

§ 112. ... quicquid boni per facultates poterat, coemebat. [500]

§ 137. ... duos aureos pono, unde possitis... anseres emere. [501]

§ 117. ... mercennarius Corax, detrectator ministerii, posita frequentius sarcina male dicebat properantibus affirmabatque se aut projecturum sarcinas aut cum onere fugiturum. Quid vos, inquit, jumentum me putatis esse aut lapidariam navem? Hominis operas locavi, non caballi. Nec minus liber sum, quam vos. [502]

- § 76. ... coepi liberos faenerare. [503]
 § 58. Eamus in forum et pecuniam mutuemur. [504]
 § 83. Qui pelago credit, magno se faenore tollit. [505]
 § 126. ... superbiam captas vendisque ..., non commodas... Sive ergo nobis vendis quod peto, mercator paratus est, sive quod humanius est, commodas, effice ut beneficium debeamus. [506]
 § 119. ... pro singulis iniuriis numerabis denarios du-
 cenos. [507]
 § 101. ... comprehendi Eumolpi genua est: «... Mors venit, quae, nisi per te non licet, potest esse pro munere». Inundatus hac Eumolpus invidia jurat per deos deasque se neque scire quid acciderit, nec ullum dolum malum consilio adhibuisse, sed mente simplicissima et vera fide in navigium comites induxisse. [508]
 § 38. ... quum timeret ne creditores illum conturbare existimarent, hoc titulo auctionem proscriptit:

IVLIVS • PROCVLVS

AVCTIONEM • FACIET • RERV • SUPERVACVARVM [509]

- § 43. ... hereditatem adcepit. [510]
 § 77. Praeterea cito accipiam hereditatem [511]
 § 140. Matrona... saepe hereditates... extorserat. [512]
 § 116. ... quisquis suos heredes habet, non ad cenas,
 non ad spectacula admittitur. [513]
 § 47. ... testamento Pansae tibi relictus sum. [514]
 § 53. Iam... recitabantur ... saltuariorum testamenta,
 quibus Trimalchio cum elogio exheredabatur. [515]
 § 71. ... omnes illos in testamento meo manu mitto, [516]
 § 71. ... exemplar testamenti jussit afferri et totum a
 primo ad ultimum ingemescente familia recitavit. [517]
 § 71. Ceterum erit mihi curae, ut testamento caveam,
 ne mortuus iniuriam accipiam, [518]

§ 71. Nam Fortunatam meam heredem facio. [519

§ 71. Philargyro etiam fundum lego et contubernalem suam, Carioni quoque insulam et vicensimam et lectum stratum. [520

§ 71. ...exemplar testamenti... recitavit. Respiciens deinde Habinnam: Quid dicis, inquit, amice carissime? aedificas monumentum meum quemadmodum te jussi? [521

§ 76. ...coheredem me Caesari fecit. [522

§ 117. ...sedeat praeterea quotidie ad rationes tabulaeque testamenti omnibus mensibus renovet. [523

§ 141. Omnes, qui in testamento meo legata habent, praeter libertos meos hac condicione percipient, quae dedi, si corpus meum in partes conciderint et astante populo comederint. [524

§ 71. ...adici volo:

HOC • MONVMENTVM • HEREDEM • NON • SEQVATVR •

Ceterum erit mihi curae, ut testamento caveam, ne mortuus iniuriam accipiam. Praeponam enim unum ex libertis sepulcro meo custodiae causa. [525

Questi, come ho detto, i passi principali del Nostro per una utile — e non poco interessante — ricostruzione di storia e di diritto.

Necessario è però, ad intenderne con serietà e rigore la portata, procedere al loro esame dietro una larga indagine preliminare sul carattere del periodo storico e giuridico al quale le satire petroniane vadano assegnate, e sul valore assoluto o relativo di alcune espressioni filologicamente discusse o discutibili. Un lavoro sicuro e completo in proposito, così come io penso, non può non contenere:

una introduzione sul fondamento sociale del diritto pubblico romano nel periodo storico 1 - 50 *p. Chr. n.*;

la vita di Petronio Arbitro, per una individuazione incontrovertibile del luogo e del tempo dell'azione;

la discussione minuta dei passi del Nostro, relativi al diritto delle colonie greche d'Italia;

in una prima appendice la critica filologica di alcuni passi;

in una seconda appendice la bibliografia generale e speciale sull'argomento;

in ultima appendice una traduzione rigorosissima delle Satire, a norma della lezione buecheleriana definitiva.

illustra

prof. L. Lucchini

Piazza di Pietra 26

Roma

